

Rapport 2010:56

Arkeologisk förundersökning

Fjärrvärmeschakt längs tomtgräns inom kv Handelsmannen

RAÄ 21

kv Handelsmannen 2

Vadstena stad och kommun

Östergötlands län

Mats Magnusson

Fjärrvärmeschakt längs tomtgräns

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning	4
Områdesbeskrivning	4
Syfte	5
Metod och dokumentation	6
Resultat	6
Fyndmaterialet	7
Referenser	7
Tekniska uppgifter	10

Ö S T E R G Ö T L A N D S L Ä N S M U S E U M
A V D E L N I N G E N F Ö R A R K E O L O G I

Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013 - 23 03 00 • Fax 013 - 12 90 70
info@ostergotlandslansmuseum.se • www.ostergotlandslansmuseum.se

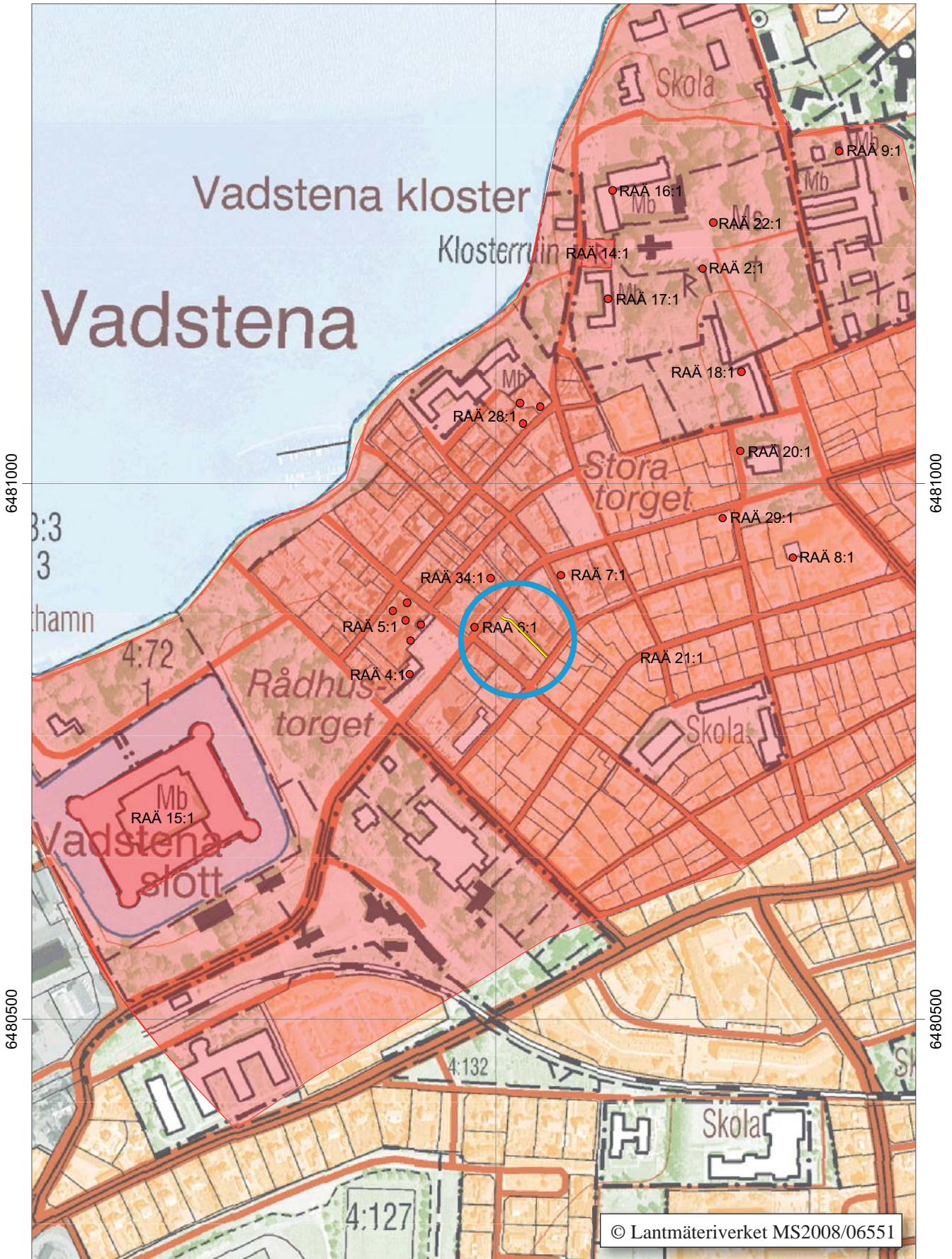
Sammanfattning

Östergötlands länsmuseum utförde den 16-17 juni 2010 en arkeologisk förundersökning, i form av schaktningsövervakning, i samband med grävande för fjärrvärmeanslutning inom kv Handelsmannen 2 i Vadstena stad och kommun. Arbetet utfördes på uppdrag av Rindi Vadstena AB. Utmed det ca 50 m långa schaktet påträffades flera anläggningar där ibland vad som troligen är grundrester efter tre byggnader. I det endast 0,5 m djupa fjärrvärmeschaktet framkom även ett antal fynd som placerar byggnadsresterna till tiden efter 1600.

Mats Magnusson
antikvarie

1446500

1446500

Figur 2. Utdrag ur digitala Fastighetskartan, blad 084 69, med undersökningsområdet markerat. Skala 1:5 000.

Inledning

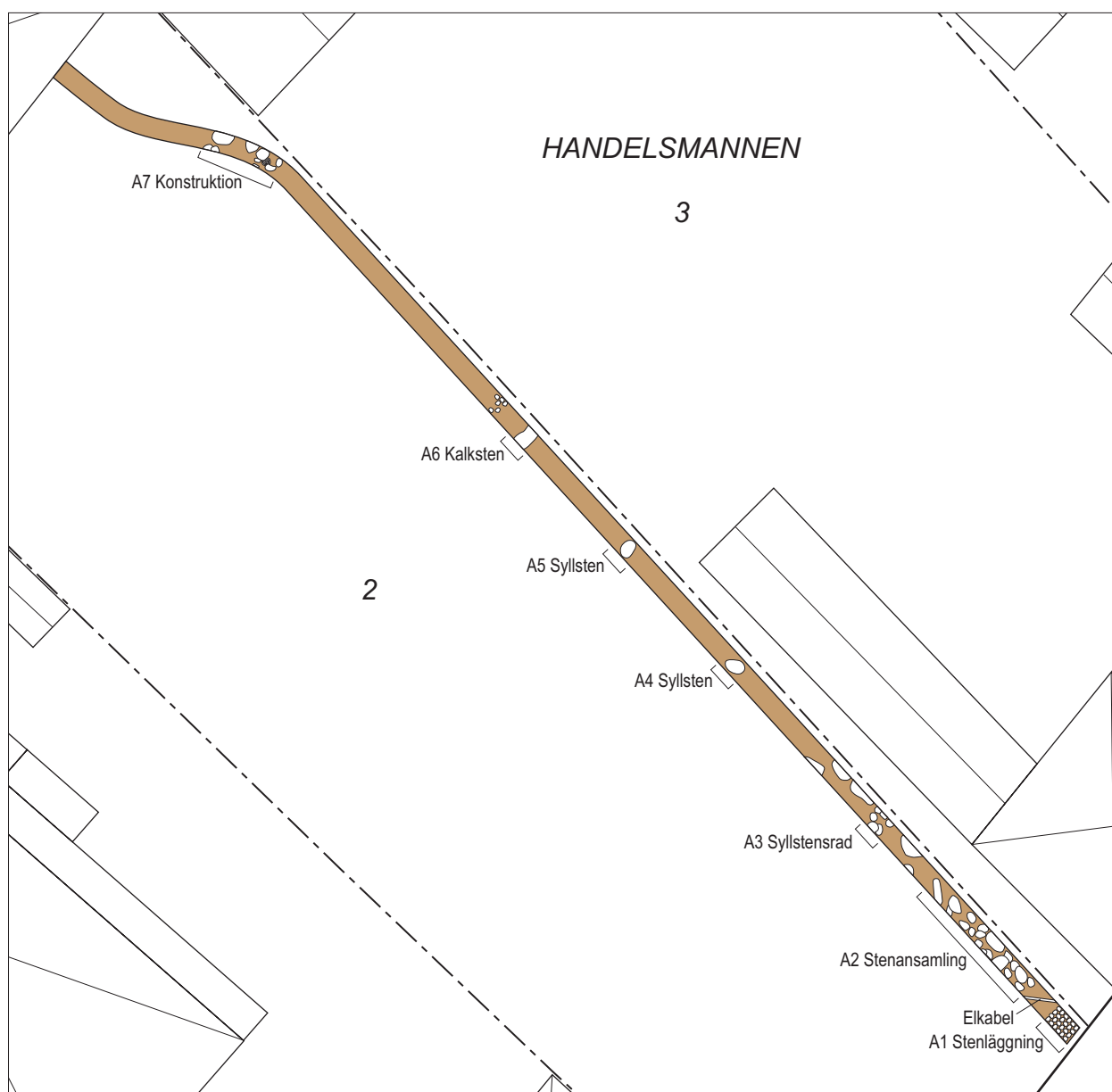
Den 16-17 juni 2010 utförde Östergötlands läns-
museum en arkeologisk förundersökning i form av
schaktningsövervakning. Schaktningsövervakningen
föranleddes av att fastigheten Handelsmannen 2/Stor-
gatan 10 skulle anslutas till fjärrvärmenätet. Anslut-
ningen utgick från Knivsmadsgatan och över gården,
i kv Handelsmannen 2, fram till den aktuella adressen
i Vadstena stad och kommun, Östergötlands län. To-
talt undersöktes ca 50 löpmeter schakt.

Den arkeologiska förundersökningen utfördes efter
beslut från Länsstyrelsen Östergötland. Uppdrags-
givare var Rindi Vadstena AB som också svarade
för de arkeologiska kostnaderna. Ansvarig för den
arkeologiska förundersökningen och utformningen av
rapporten var undertecknad.

Områdesbeskrivning

Inom Vadstena stadsområde är spår efter förhisto-
riska lämningar sparsamma. Lösfynd från stenåldern
har påträffats inom området, men i sådan omfattning
att de hittills tolkats som tappade eller ditförda fö-
remål. Öster om staden har brandgravar från äldre
järnålder undersökts och söder och sydost om staden
finns ett gravfält samt ett par gravar från yngre järnål-
dern (Karlsson 2008). På klosterkyrkogården finns en
runsten, vars ursprungliga placering är osäker. Den
s k "Vadstenabrakteaten", en guldbrakteat från folk-
vandringstid, har även den en osäker proveniens.

Orten Vadstena omtalas i de skriftliga källorna
första gången år 1268. Där fanns då ett betydande
kungligt gårdskomplex med en palatsbyggnad. Går-

Figur 3. Utdrag ur Adresskartan över Vadstena med schakt och anläggningar markerade. Skala 1:250.

den donerades av kung Magnus och drottning Blanka år 1346 för byggandet av heliga Birgittas klosterstiftelse (Fritz 2000:59ff). I samband med klosteretableringen började staden växa fram och den fick sina stadsprivilegier år 1400. Palatset och området kring det undersöktes på 1950- och 1960-talen. Vid undersökningarna påträffades lämningar som tyder på att det funnits äldre träbebyggelse på platsen. Bland fynden fanns ett engelskt mynt daterat till 978-1016 e Kr (Stibéus 2000:45ff).

Ett hundratal meter söder om kungsgården låg sockenkyrkan S:t Per. Kring år 1830 revs den senmedeltida gotiska kyrkan men dess torn fick stå kvar. Idag ingår det i byggnaden Rödornet (Hasselmo 1982). Rester efter en äldre romansk stenkyrka har påträffats vid flera arkeologiska undersökningar. År 2006 framkom en runristad gravhäll (tidigkristet gravmonument) vilket kan tyda på att det funnits en kyrka på platsen redan på 1000-talet, sannolikt en föregångare till den romanska stenkyrkan (Lundberg i manus).

Inom kv Handelsmannen har man vid äldre undersökningar påträffat rikligt med medeltida bebyggelserester i form av bostäder och verkstäder (SR 16-18 och 90). Vidare framkom fyra olika faser av medeltida konstruktionsrester vid en arkeologisk förundersökning 1996 i kv Handelsmannen 1 (Feldt 2002). Intressant att notera är att man påträffat rester efter smideshantverk på två platser längs Storgatan, ett gjuteri i kv Handelsmannen 1 och en guldsmedsverkstad i kv Handelsmannen 7 (Feldt 2002 & SR 17).

Två medeltida byggnader finns bevarade inom kvarteret (BR VIII och IX). Den ena byggnaden (BR VIII) genomgick 2005 en byggnadsarkeologisk undersökning och det kunde konstateras att den västra delen av byggnaden hade bevarade senmedeltida väggar (Feldt 2008).

Syfte

Syftet med förundersökningen, som genomfördes i form av en schaktningsövervakning, var att tillse att fast fornlämning berördes i så liten omfattning som möjligt. Fornlämningar som framkom skulle dokumenteras avseende karaktär och omfattning samt om möjligt dateras. Målet var att resultatet skulle kunna kopplas till tidigare undersökningar och därigenom ge en utökad och fördjupad kunskap om det aktuella området.

Till undersökningen knöts följande frågeställningar:

- Är det möjligt att konstatera medeltida kulturlager/lämningar längs det aktuella schaktet?
- Kan fynd från den aktuella förundersökningen härledas till medeltida smidesverksamhet och därigenom kopplas till tidigare undersökningar i kvarteret?

Resultatet från förundersökningen skulle även kunna ligga till grund för länsstyrelsens fortsatta bedömningar i ärendet samt utgöra ett underlag för uppdragsgivarens planeringsarbete.

Figur 4. Utsnitt ur stadsplan över Vadstena från 1705, med undersökningsområdet markerat. LMS, akt D121-1:4. Skala 1:5000.

Metod och dokumentation

Den arkeologiska förundersökningen genomfördes som en schaktningsövervakning i samband med att schaktet för fjärrvärmeledningen grävdes. Totalt undersöktes ca 50 löpmeter/20 m² schakt. Det ca 0,3-0,4 m breda och ca 0,5 m djupa schaktet grävdes med maskin och påträffade anläggningar rensades fram med hacka och skrapa. Den arkeologiska förundersökningen dokumenterades i form av planritning, digitalfotografering och beskrivning.

Ett antal föremål tillvaratogs. Dessa förvaras, i avvaktan på slutgiltig fyndfördelning, i läns museets klimatanpassade magasin under accessionsnummer ÖLMC4518. Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands läns museum.

Resultat

Förutsättningarna vid schaktande utmed kv Handelsmannen 2:s nordöstra tomträns var att tomten, till skillnad från de flesta andra tomter i kvarteret, saknade bebyggelse ut mot Knivsmesgatan. Man kunde även se att marknivån var högre en liten bit in i på tomten jämfört med gatan.

Området kring anslutningen i Knivsmesgatan var redan grävt i samband med nedläggandet av stamledningen. Sträckan under trottoaren och ca 0,3 m in i kvarteret bestod av fyllnadsmassor ned till det aktuella schaktdjupet. Därefter framkom en kullerstensbeläggning (A1), ca 0,35 m under markytan. Kullerstensbeläggningen kunde följas ca 1,2 m och upphörde i och med att en elledning korsade schaktet. Denna kullerstensbeläggning skulle kunna vara en äldre gatubeläggning vilket då skulle betyda att gatan tidigare haft en något mer nordvästlig orientering. Det som talar emot detta är det faktum att de flesta andra byggnader i omgivningen ligger utmed dagens gatusträckning. Det skulle däremot mycket väl kunna vara en stenbeläggning mellan gatan och en, från gatan, något indragen byggnad.

Lite drygt 3 m in i på tomten framkom en mängd stenar i storleken 0,25-0,60 m i diameter som kunde följas längs schaktet i ca 4,6 m. Dessa stenar tolkas som en syllstensgrund (A2) som löper utmed den nordöstra tomtränsen på ett djup varierande mellan 0,05-0,15 m under markytan. Eventuella sydvästgående syllstensrader kunde dock inte iakttagas på grund av schaktets ringa bredd. Stenarna var varken sammanfogade med bruk eller kallmurade.

Figur 5. Kv Handelsmannen 2 mot nordväst, med schaktet i bildens högra kant. Foto Mats Magnusson, ÖLM.

Vad som troligen är en tvärgående syllstensrad (A3), bestående av 0,15-0,35 m i diameter stora stenar, påträffades ungefär 11 m från trottoaren. Denna syllstensrad, som befanns ca 0,15 m under markytan, omgavs av några större stenar som eventuellt också skulle kunna höra till konstruktionen.

Två större stenar (ca 0,7 m i diameter) som låg med ca 6 m mellanrum tolkas som syllstenar (A4 och A5) och skulle kunna tillhöra samma grundkonstruktion.

En flat, bearbetad kalksten (A6) påträffades 0,2 m under markytan, ca 30 m från trottoaren. Denna stens funktion kan ha varit som underlag för en syll men kan också ha haft något annat användningsområde.

En delvis murad konstruktion (A7) framkom i schaktet ca 43 m från trottoaren. Konstruktionen innehöll också dåligt bevarade rester av trä. Schaktets ringa bredd gör konstruktionen svårtolkad men skulle kunna representera det norra hörnet på en byggnad som varit orienterad utmed den nordöstra tomtgränsen.

Fyndmaterialet

Totalt består fyndmaterialet av 29 fyndposter (tabell 1). Fynden tyder på en allmän datering av de berörda lämningarna till som äldst 1600-tal, men det mesta talar för att anläggningarna är anlagda från 1700-talet och framåt.

Referenser

Broberg A. 1987. *Två mindre undersökningar i utkanten av det äldsta Vadstena. Knivsmedsgatan-Fyllagatan-Strågatan och kvarteret Helgeandsgården*. Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer, rapport UV 1987:15. Stockholm.

Feldt A-C. 2002. *Strandäng och medeltida gjuteri i Vadstena*. Kv Handelsmannen 1, Vadstena stad och kommun. Östergötlands länsmuseum, rapport 31:2002. Linköping.

Feldt A-C. 2008. *Tegelmur, kramlad sandsten och spiktegel*. Kv Handelsmannen 1, Vadstena stad och kommun. Östergötlands länsmuseum, rapport 2008:129. Linköping.

Fritz B. 2000. *Det medeltida Vadstena. I: 600 år i Vadstena. Vadstena stads historia från äldsta tider till år 2000*. Red. Göran Söderström.

Figur 6. Del av den stenansamling som tolkas som en syllstensrad (A2). Foto Mats Magnusson, ÖLM.

Figur 7. Anläggning A7 mot väster. Foto Mats Magnusson, ÖLM.

Hasselmo, M. 1982. *Vadstena*. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Rapport. Medeltidsstaden 36. Stockholm.

Karlsson E. 2008. *Gravar på Galgebergsgärdet*. Kv Cisternen 6, Vadstena stad och kommun. Östergötlands länsmuseum, rapport 2008:105. Linköping.

Lundberg A. (i manus). *Kyrkorna kring Rödtornet i Vadstena*. Östergötlands länsmuseum, rapport. Linköping.

Stibeus S. 2000. *Vadstena före staden. I: 600 år i Vadstena. Vadstena stads historia från äldsta tider till år 2000*. Red. Göran Söderström. Västermik.

Tagesson G. 1989. *Kv Helgeandsgården 4, Vadstena, Östergötland*. Östergötlands länsmuseum, rapport. Linköping.

Fynd	Antal	Föremål	Typ	Del	Material	Material	Teknik	Teknik	Längd	Bredd
C4518:1	1	Flaska		Hals	Glas		Pressat		34	
C4518:2	1	Glas	Hushållsglas		Glas		Pressat		42	26
C4518:3	1	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera		Pressat		18	
C4518:4	1	Kärl	Fat		D-gods		Pressat		65	20
C4518:5	1	Kärl	Fat	Kant	BII:4	Vitlera	Drejat	Engobe	48	26
C4518:6	1	Kärl	Fat	Kant	BII:4		Drejat		130	47
C4518:7	1	Kärl		Buk	BII:4	Vitlera	Drejat		42	41
C4518:8	1	Kärl	Trebensgryta	Ben	BII:4		Tummat		28	
C4518:9	1	Kärl		Buk	BII:4		Drejat		52	45
C4518:10	1	Kärl	Fat	Kant	BII:4	Vitlera	Drejat			
C4518:11	1	Kärl	Fat	Kant	BII:4	Vitlera	Drejat		59	23
C4518:12	1	Glas	Fönsterglas		Glas		Blåst		40	24
C4518:13	1	Glas	Hushållsglas		Glas		Pressat		28	22
C4518:14	1	Glas	Flaska	Hals	Glas		Pressat		30	19
C4518:15	1	Glas	Flaska	Skuldra	Glas		Pressat		32	32
C4518:16	1	Kärl	Blomkruka	Mynning	BII:4	Vitlera	Drejat	Engobe	80	43
C4518:17	1	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera		Pressat		57,5	
C4518:18	2	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera		Pressat			
C4518:19	1	Glas	Hushållsglas	Sida	Glas		Blåst		18	12
C4518:20	1	Kärl	Fat	Blandat	BII:4	Vitlera	Drejat	Engobe		
C4518:21	2	Tegel	Takpanna		Lera		Slaget			
C4518:22	1	Ben	Animalie	Käke	Ben					
C4518:23	1	Kniv			Järn		Smitt		165	21
C4518:24	1	Kärl		Sida	CII:2		Drejat		30	32
C4518:25	1	Oidentifierat			Kalksten		Borrat		78	48
C4518:26	1	Kärl	Kruka	Mynning	BII:4		Drejat		85	68
C4518:27	1	Kärl		Buk	BII:4		Drejat			
C4518:28	1	Kärl			BII:4	Vitlera		Engobe	45	52
C4518:29	1	Kniv		Blad	Järn		Smitt		75	13

Tabell 1. Fyndlista.

Register över kvarstående medeltida byggnader (BR)

Stadsarkeologiskt Register (SR)

Lantmäteristyrelsens kartarkiv, LMS, akt D121-1:4.
Stadsplan 1705.

	Höjd	Diam	Vikt	Anmärkning
		25	16,7	Medicinflaska? Klart glas.
	7,5		8,2	Klart glas. Fina räfflor på ena sidan, grova på andra.
		8	1,7	
	5		7,3	Svepande S-form på fragmentets kant.
	7		18,1	Möjligtvis någon form av rumpkaket.
	6	320	71,8	Mörkbrun glasyr.
	6		14	Grön glasyr. Oglaserad vitlera på utsidan.
		28	21,1	Stänk av klar glasyr.
	6,5		14,7	Mörkbrun/svart glasyr.
		300	52,4	Klar glasyr med vitleredekor. Fyra av fragmenten har passning.
		400	22,1	Klar glasyr. Vitlera på utsidan.
	2,2		2,8	Klart glas.
	2,5	30	2,2	Klart glas. Liknar vulst på vinglasfot.
	3	25	3,1	Brunt glas.
	2,2	65	4,1	Grönt glas.
	5	160	22,1	Ingen glasyr.
		8	5,2	
			5,9	A: 46 x 7,5 mm; B: 46 x 7,5 mm.
	0,9		0,3	Klart, plant glas med räfflad glastråd.
			86,4	Klar glasyr.
			97,3	Vid husgrund ca 10 m från fastighet Storgatan. Spjälkade. Ev sekundärbrända.
			32,5	Vid husgrund ca 10 m från fastighet Storgatan. Underkäke.
	4,5		31,5	Vid husgrund ca 10 m från fastighet Storgatan. Bladet 87 mm, tången 78 mm med vikt ände.
	4,5		6,7	
	14		74,7	Nätsänke?
	5		62,9	Klar glasyr med dragning åt grönt. Fragmenten har passning.
			13,3	Klar glasyr.
	4		19,5	Klar glasyr. Kakelugnskaket?
	2,1		7,7	

Tekniska uppgifter

Kvarter	Handelsmannen 2
Stad och kommun	Vadstena
Län och landskap	Östergötland
Fornlämningsnummer	RAÄ 21
Ekonomiska kartans blad	084 69 (8E 6j Vadstena)
Koordinater	X6480856, Y1446529
Koordinatsystem	RT90 2,5 gon V
Typ av undersökning	Arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning
Länsstyrelsens dnr	431-2570-10
Länsstyrelsens handläggare	Malin Backman
Länsstyrelsens beslut	2010-05-25
ÖLM dnr	309/10
ÖLM projektnr	531130
Uppdragsgivare	Rindi Vadstena AB
Kostnadsansvarig	Rindi Vadstena AB
Projektledare	Mats Magnusson
Rapportarbete	Mats Magnusson
Fältarbetstid	2010-06-16--17
Totalt undersöktes	Ca 50 löpmeter/20 m ²
Fynd	ÖLMC4518:1-29
Foto	Digitala
Analys	-
Grafik	Mats Magnusson
Renritning	Lasse Norr
Grafisk form	Lasse Norr
Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands länsmuseum.	
Ur allmänt kartmaterial	© Lantmäteriverket MS2008/06551
ISSN 1403-9273	Rapport 2010:56 © Östergötlands länsmuseum

Östergötlands länsmuseum utförde den 16-17 juni 2010 en arkeologisk förundersökning, i form av schaktningsövervakning, i samband med grävandet för fjärrvärmeanslutning inom kv Handelsmannen 2 i Vadstena stad och kommun. Utmed det ca 50 m långa schaktet påträffades flera anläggningar där ibland vad som troligen är grundrester efter tre byggnader. I det endast 0,5 m djupa fjärrvärmeschaktet framkom även ett antal fynd som placerar byggnadsresterna till tiden efter 1600.